

szemle

„Minden rossz megőrzi magát, mert újraépül”

GERGELY ÁGNES: KÉT SZIMPLA A KEDVESBEN

Az élők cselekedeteinek kilenc tizedét a halottak cselekszik – olvastam a közelmúltban egy partecédulán az idézetet. Babits írta, hogy hol, nem tudom. A nyugatos költő sorai élesen bevilágítanak az ifjabb költő, Gergely Ágnes memoárregényébe. Nem, nem is a regénybe, hanem a szerző életébe. Takargatott, beforradt sebének mutatja itt meg, vallomást tesz, most már nem fordítja át a megélteket jelképes teremtésbe, versvilággá, regénnyé. A sebhelyeket eddig is láttuk már, most azonban világossá vált, ezt a sebet máig, nyolcvan éven át, ötven éven át elvakarta, ezek nem hegedtek be. Itt néven szerepel mindenki, meztelenül. A legmeztelenebb persze maga Gergely Ágnes. Szemérmes meztelenséggel. Nem Freud ágyára fekszik föl – ezt szinte szó szerint elutasítja –, hanem szabatosan, meggondoltan meséli végig az életét, egészen 1960. január 17-ig. Akkor másodszor állt meg az idő számára, és láthatóan végleg.

Az első cezúra a görög szóval *holokausztnak*, zsidó szóval soának mondott tragédia. Magyarul nincs megfelelője, az égő áldozat, még ha pontosan fel is idézi a táborokban történeteket, körülményes. Máig kevesen mondjuk nemzeti tragédiának. Gergely Ágnes a nehezen megkezdett egyetemig Guttman Ágnes néven élt. Guttman György és Fenákel Róza leánya volt, a háborúig életük, az első hét év, dunántúli értelmiségi jómódban telt. Az apa a *Zalai Hírlap*nál, a „főispán lapjánál” volt felelős szerkesztő. A gyerekkorból emlékezetes nevek között az első Parragi György – utóbb a *Magyar Nemzet* munkatársa, még utóbb mauthauseni fogoly, túlélő, nemzetgyűlési képviselő, a *Magyar Nemzet* főszerkesztője is – akivel együtt tanulta az újságírás alapjait. Sorjáznak a nevek, Rassay Károly (*Esti Kurír*), Drozdy Győző (*Kurír*, az ötvenes évek elején a nagycsarnokban tróger), gróf Bethlen Margit (*Ünnep*), Peyer Károly, csupa liberális és szocdem íróféle, politikus. Az apa egyetemre szeretett volna menni, parlamenti képviselő akart lenni. A terveket beárnyékolta a visszatérő mondat, *majd ha Hitler megbukik*. Majd. Ha. Nagyon későn bukott meg, örült céljai 17 millió áldozatot követeltek, köztük 6 millió zsidót. Köztük volt Guttman György is. A pesti albérletbe költöző család még levelezett az apával, a lapok ma is megvannak. Az első árulás, veszteség a kislány kutyája volt – az albérletbe nem lehetett vinni, kétszer visszaszökött, harmadszorra a sintér kezébe került. Hányódás jött, visszaköltözés az anyai ág alföldi vidékére, míg megjött a visszavonhatatlan hír, az apa odaveszett. A gyerekkor játékai – az unokatestvérrel, Fenákel Judittal közös fantáziavilág – segítettek a még óvodás

számára érthetővé tenni az emberi viszonylatokat. A budi alatt lakó *Vitéz Ló és Doktor Kutya* érdemeket szereztek a háborúban, „nemességet” kaptak, *Vitéz Ló-ipszilon és Doktor Kutya*x lett belőlük. Aztán évtizedek múlva könyvben, az ironikus-szürreális, olykor groteszk prózával ízesített *Kobaltországban* kelnek életre. Ami ott talán felfejthetetlen volt, most önéletrajzi háttérű genealógiával kap magyarázatot. A hányódás végén megjelenik egy asszony, Emerenc, afféle cseléd, de ezt a szót az anyai nagymama nem engedte kimondani. „Dolgozik rád, becsüld meg” – mondja bölcsen, emberien. Emerenc a Stációk egy alakja, de végső – kétségtelenül világhíres – formáját Szabó Magdánál kapta meg, ahová Gergely Ágnes protezsálta, hogy aztán *Az ajtó* állítson titokzatos alakjának emléket. Mindenki magából ír – tudjuk jól, csak az áttétel, a kódolás foka kérdéses.

Az apa halálával – előtte még föl kellett másznia a fára és onnan kukorékolni az őrmester sadista örömeire – a teljes társadalmi jövő is kérdésessé vált. Az életek *kisiklottak*. Semmi nem ment úgy, mint ahogy elképzelték. Az anya rossz döntése: eladják a házat és beköltöznek Szegedre, rokonokkal, ismerősökkel együtt. Ott volt akrobatika óra, szolfézs, balett- és szteppóra, zongora és angol. Csalóka képek a láthatáron. Nyilvános szereplése előtt az édesanyja megsimogatta Gergely Ágnes fejét és figyelmeztette, *nem szabad oda tolakodnunk*. És felmentette az előadás alól. Homályos jelzés a másságra, a szorongásra, a meghúzni magunkat görcsére. Aztán államosítanak, a ház ára is oda, betették a szegedi vállalkozásba, a malomba. Az anya Pestre költözik, Szeged – Tito közelsége – veszélyes. A lány is utána jön, egy cionista gyerekotthonba kerül – társai elhagyják az országot. Hívják, de marad. Külön lakik az infernális albérletben lakó anyától: fokozott félárvaság. Újabb otthon, újabb iskola. (A recenzens itt már teljesen feladja saját személyiségét: egyik ágán ő is zalai, az egerszegi házról is tudja, melyik. Az ő malmaik is odalettek. Ő is a Lajta Béla tervezte zsidó gimnáziumba járt, csak akkor már felekezett nélküli, állami, egyetemi gyakorló iskola volt a zuglói Abonyi utcában. Emlékszik, beleborzongott, amikor Vas Istvánnál olvasta, hogy az alagsori „politechnika” termekben, a hatvanas években Siska Rozália birodalma, éjszakázott a munkaszolgálatosok hirtelenjében összehajtott éhes csapata. Mi ott fogócskáztunk és a szomszédos menzából kijöve a szemetesbe dobtuk a száraznak mondott buktánkat. Vasék mit nem adtak volna érte.) Az első csók is itt éri. Az emléke egy kellemetlen nyálcsík, semmi több. A származás is pecsétet üt rá: értelmiségi, író, művész, újságíró felmenővel. Rossz ómen. De még tart az átmenetiség lendülete, még lehet érettségi előtt jelentkezni a színművészetire, Guttman Ágnes operettszínésznő szeretne lenni, a felvételin a neofita Bacsó Péter vágja el a sorsfonalat. Jön a mozdonygyár, vas- és fémesztergályos tanulósg. Félelem a közegtől, vakrémület a szerszámoktól, riadalom a folytonos selejtektől. Üres fizetési boríték. Úrilány overallban, mondják rá. Belépés a pártba – kötelező volt. Jelentkezés a műegyetemre, újabb jelentkezés a színművészetire – sikerrel. Otthon az édesanyja szakadt hálóingében kap beteges nevető görcsöt, *Mi leszél te? Milyen rendező? Tisztelt rendező, veszel nekem másik hálóinget? Ezt már nem lehet megvarrni!* Éljen a párt, kiáltja az anya, *letépte a hálóing másik ujját és lobogtatta a magasban*. Nem ment vissza a főiskolára. Levél Rákosi Mátyásnak, azt beszélük, ha tanulni akar valaki, ők segítenek. Szakérettségi tanfolyam, mezőgazdaság és állattenyésztés. (A recenzens egy

másik éles, Gergely Ágnes történetét keresztvező emléke, az *Élet és Irodalom* szerkesztőségéből, 1987-ből. A szemben álló íróasztalnál Katona Éva ült, a riportrovat gondozója. Vánca István egyenesen „a riportrovat múlhatatlan érdemű császárnőjeként” emlékezik rá, rovatára pedig olyanra, „mint amit az egész magyarság követhetetlen példaként csodált”. Portréja megírásra vár, de van-e még, aki össze tudja rakni az elemeket? Nos, Katona Éva mesélte, még húszon innen, meghallgatta egy aktíván Rákosi Mátyást, aki azzal búcsúzott a meghódítandó ifjaktól, ne múltjon el nap, hogy két órán át ne olvasnák a marxizmus klasszikusait. Éva komolyan vette a felszólítást, de a kollégium szorosan beosztotta idejüket, nem tudta belepréselni a feladatot napirendjébe. Szerkesztett egy csinos kis táblázatot, belerajzolta teendőit, és segítséget kért Rákosi elvtárstól, mit hagyjon el így is túlzottan bő elfoglaltságaiból. Rákosi titkársága válaszolt, a pártvezető meghívta magához a fiatal elvtársnőt, akit méltónak talált viszont-bizalmára. A beszélgetést folytonos titkárnői kopogás, telefonbeszélgetések szakították meg, olykor kiküldték Katona Évát, majd visszahívták. Végül az elfoglalt MDP főtitkár Révai Józsefekre bízta, aki ki-nevezte az egyik ifjúsági lap főszerkesztő-helyettesének. Amikor ezt Katona Éva elmesélte, Gergely Ágnes az egy emelettel lejjebb működő *Nagyvilág* rovatvezetője volt. Tisztelte és szerette a balekságát vállaló, élesen gúnyoló és veszettül egyenes Katona Évát.) Szokás ma elmesélni az ilyen „levél Rákosi elvtársnak” történetet? Gergely Ágnes megtette.

Végül szerencsésen és véletlen válaszában – hosszú felkészítésnek is – köszönhetően bekerül a bölcsészkarra. Nevét már úgy írja füzeté fedőlapjára, Gergely Ágnes. Identitása változatlan, kikeresztelkedni nem hajlandó, de megértetik vele, zsidósága a nevével fokozottan kíséri. Folyamatos jelzéseket kap, a legfinomabbat bölcs, tehetségnyitogató, „csodatévő” előkészítő tanárától, Márki Sándortól (őt is ismertem, jaj, micsoda ember volt!, tanár kolléganőjével egyházban gyerekeskedtem, pedagógusistenként tartották számon). A példabeszéd ennyi, gondoljon Mendelssohnra, *jó zeneszerző, de második vonal*. Az előkészítőn találkozik Papp Zoltánnal. A memoár aranymetszés pontján jelenik meg Papp Zoltán, a majdnem társ, majdnem férj. Világa kezdetben idegen: pusztai őstehetség volt, művelt, és a többiek előtt már olvasta az *Esti Kornélt* és *A gólyakalifát*. Az apja urasági kovács volt, történetesen éppen Ozorán. Egy fényképén kucsma alól dühösen néz a világba. Felizzott a levegő kettejük között. Amikor végre megtörtént az első csók, mint a vércse csapott le a fiatal férfi a lányra, indulatok szabadultak föl. És egy ekkor még talányosan ható mondat: *Végre. [...] A nemzet másfél éve készülődik erre a szerelemre*. Ki beszél itt a nemzet nevében? És milyen jogon? Mit is jelent ez a mondat?

Újabb betét: Lukács György 80. születésnapja az Írószövetségben. Sok rosszat tett Lukács a magyar irodalomnak és nagy filozófus volt. A népi irodalmat támogatta, helytelenítette viszont, hogy a „polgári”, a kommunisták számára rivális ideológiaiú *Szép Szó* 1946-ban újrainduljon. A helyszín mindenesetre pikáns. De nagy közönség fogadta Lukácsot, akit Illyés Gyula köszöntött ezekkel vagy hasonló szavakkal, *köszöntelek a nemzet nevében*, és Lukács állítólag azt mondta volna erre, *köszönöm, vártam*. A cselédivadék a zsidó nagypolgárnak. A befogadás gesztusa – az elfogadás gesztusa. Két nagyember mégiscsak alárendelt szimbiózisa, nem kétséges, ki állt biztosabb lábakon. Valami ilyesmi hangzott el az ötvenes évek elején

Papp Zoltántól Gergely Ágnesnek adresszálva. Ki hallja meg a mámor pillanatában? De hogy fájt, bizonyos, az 1995-ös *Absztrakt tehén* című tárcakötetben is ott van, még ha a történet teljes kifejtést nem is kap. Önkényes volna Illyés idecitálása? Nem hiszem. A kezdődő szerelemhez egészen közel van egy Illyés-történet a *Két szimplában*. Illyés előadást tart Petőfiről egy budai művelődési házban. A fiatalok is odatódulnak. Egy dunántúli parasztot hallanak, de olyat, aki tagja a francia akadémiának. A legsötétebb Rákosi-évek után nagy levegővel beszél, olyan szavakat is ki mer mondani, hogy *magyarság*, hogy *lélek*. Gergely Ágnes a leírásban itt nézőpontot vált, külső szemlélője az estnek. Megdobogtatja a másféle beszéd, a tiltott szavak újbóli kimondása. De nem kápráztatja el Illyés mondata, hogy a szlovák asszony fiának *lelke itt született meg és magyarnak született meg*. Mert Illyés nem adott választ a kérdésre, *mi volt itt ez a kivédhetetlen vonzerő*. S aztán így zárja az est leírását: *De talán nem is várt senki választ, az író az utcára kísérték, a kezét szorongatták, megérintették a sálját, a kabátját. Messziről néztük; én nem mertem Illyést*. De az első csók évfordulóján felmentek a József-hegyre, tétován álltak ott, hogy a költő – Zoli a földije volt! – talán épp kilép kapuján. Csalódottan vonultak le a könyvtárba. A Rákosi-öszöndőből a *Hunok Párizsban* veszi meg Gergely Ágnes. Negyedszázad múltán Illyés megnehezítelt Gergely Ágnesre, amiért Pilinszkyt jelölte a Nobel-díj után legnagyobb irodalmi elismerésre, a Neustadt-díjra. (Gergely Ágnes a történet előtt tizenkét évvel még szükségglakásban lakott, mindenképpen díjat akart szerezni Magyarországnak. Ted Hughes kilenc évig dolgozott a vékony angol nyelvű Pilinszky-köteten. Illyésnek nem volt ilyen erős idegen nyelvű fordítása. Erről volt szó. Csak erről. Lásd *Absztrakt tehén*. De ahogy Illyés *végigmérte* Gergely Ágnest, felért egy kiközösítéssel.)

Félelem van Gergely Ágnesben, amikor édesanyjának bemutatja Zoltánt. *Kérem, asszonyom*, hajol a fiatalember az asszony keze fölé, az elrántja. Az udvarias távolságtartás ott motoszkált az anyában. Gergely Ágnes többet adott magából, amikor Ozorán, a másik irányú bemutatás alkalmából megismételte a fiú köszönési formuláját: *Kezét csókolom, Édes*. És a Papp Zoli szerelem – az egyetlen szerelem az életben, másképp miért állna meg a történet 1961-ben – testi értelemben mégis beteljesületlen maradt. A lány kérésére és akaratából. Az első együttlétet olyan soha nem volt élménynek, kivételesnek gondolta – hogy a megfelelő alkalomra várt. Az esküvő utánra kérte. És a férfi megadta magát a kérésnek. (Gergely Ágnes évfolyamtársai mondják, nehezen hiszik, értik a memoárnak ezt a pontját. Onnan tudom, hogy megkérdeztem. Nem azért, mert a szexuális forradalom után születtem, tény, hanem mert nehezen hihető és mert igazán magyarázatot sem kapunk a miértre. A valláserkölcis itt nem játszik szerepet. Csak a valláshoz való erkölcsi ragaszkodás van – bénító valláserkölcisi tételről szó sem esik. Titok marad.)

A végzés után elhelyezkedési problémák jönnek. 1957 tavaszán újraindult a forradalom előtt egy számmal jelentkező *Nagyvilág*, az új világirodalmi folyóirat. Kardos Lászlót kéri a fordításba egyre inkább beleszerelmesedő és beletanuló Gergely Ágnes, vegye oda. Örömmel, kedvesem, érkezik a válasz, csak előbb lépjen vissza a pártba. Nem. De semmi baj, irodalmi szerkesztőt keres a rádió. Mi az apja foglalkozása, erre a kérdésre kellett csak felelni. Káderezés – ismét. A baloldali újságíró nem lehet akadály, gondolja a friss diplomás lány, és megkérdezi, nem

lenne-e hely még egy szerkesztőnek. Rohanvást szalad le a Múzeum Kávéházba, ahol kedvese várja, gyorsan küldi is, hátha. Káderezés vele is megtörténik. Az egykori urasági kovács apa jó ajánlólevél. A fiatalember visszaérkezik, van állása. A lány megkérdezi, róla mit mondtak. A kettős idézet így hangzik: „Úgy látom, Gergely Ágnes szégyelli az apját”. Tehetetlen düh. A fiú elárulta, nem mondta el, amit róla tudott. Fontos kis pont a kapcsolatban. A lány egy újpesti iskolában kap állást. Külvárosi iskola, nem ide vágyott. Márki tanár úr példája, saját mozdonygyári múltja nyomán is – nehéz, de nemes feladatot talál benne. Belemerül. Hol jönnek az ő gyerekeinek dolgozatai a stúdió színész- és íróvilágához. De besegít a versműsor ötletébe, fordít hozzá, ott áll az üvegfal mögött a felvételkor, Básti Lajos mondja az ő fordította magyar szavakat. Zoltán elfelejti bemutatni a színésznek. Miért is? Ma úgy mondanánk, kiütköznek a kulturális különbségek a két ember viszonylatában. Másban is. Egyik éjjel Zoltán a lányt szidja a Jerevánban, félrészegen. A szomszéd asztaltól felemelkedik egy jóképű fiatalember, bemutatkozik, és közli, együtt játszottak a mozdonygyár színjátszó körében. Utóbb ő lett a színészkirály. De miért szidta a férfi menyasszonyát, akivel közben közös könyvtárat építenek? Mindegy is, nem akarja meghallani. Az Ágnesre ráismerő férfi Latinovits Zoltán. A másik Zoltán szerepet oszt rá a rádióban, ez az akkor még debreceni színész első pesti szereplése. Nem számít semmi, gondolja a lány. Aztán az ő Zolija elmeséli, az egyik sörözőben bizonyos Dénes és bizonyos Dorogi, két kolléga, megkérdezte, mért udvarolsz zsidó lánynak? Dénes és Dorogi – utóbb két rangos rádiós, irodalmi szerkesztő és rendező. A kocsma légkörében direktebbek a kérdések, őszintébbek a rejtett indulatok. Köznapi antiszemitizmus. Kis magyar zsidóidegenség. Szóra sem érdemes, olyan gyakori. A holokauszt nem magyar nemzeti tragédia. Néhány nap múlva a rádió pagodájában egy évfolyamtárs mintha lezárna egy vitát, kijelenti, Ági magyar. Hazafelé menet Zoltán bevallja, beszélt Ági anyjával, aki azt mondta, fal van köztünk. Fal van köztünk, amit nem lehet ledönteni. Gergely Ágnes reménykedése ősrégi elemmel operál, az első gyerek után meg fog velünk békülni. Nem veszi észre Zoltán fokozatos és lassú kihátrálását a kapcsolatból. Ragaszkodó, körmeit a húsába vágó akarása mögött még nem ismeri föl a menekülését. Ő pedig nem veszi észre, nem akarja észrevenni, a férfi női testet is akar. Gyönyörű verset ír a férfi, levelet arról, hogyan képzei el évek óta csak eljövendő nászéjszakájukat. A levél vágyakozását Gergely Ágnes beledolgozta egy afrikai népköltészeti fordításba, *Etióp szerelmi dal* címmel. Bibliai vágyakozás tölti be a levelet, az *Énekek éneke* hangján szólt, birtokló volt és alázas. Eufória járt a nyomában, boldog tudata, hogy a házasságtól napok vagy hetek választják már csak el. De a fiatal tanárnő anyja elolvasta a levelet és felrobbant a bomba. Ilyen levelet csak utcalányoknak szoktak írni, kapta meg a figyelmeztetést, és hogy ez a férfi őt soha nem fogja vállalni. Mert gyenge. Mint a legtöbb férfi Magyarországon. Égzengés és földindulás, süvöltő és szűkölő adok-kapok. Ebben a mondatban élettapasztalat van, kibontatlan anyaregény. Titokban való találkozások követik. De azt nem titkolhatja maga elől sem a lány, hogy a férfi egyre gyakoribb alkoholos estéit, az esték utáni borszagát egyre rosszabbul viseli. De még mindig közös könyveik vannak, egy Baránszky Jób Lászlótól közösen kapott kötetre Zoltán azt mondja, családban marad. Gergely Ágnes számára a remény mondata, akkor még-

is. Elutaznak a Balatonra, a lány a bérelt szobában lakik, a férfi egy sátorban odakint. A lány beteg lesz, egy hétig fekszik. Tiltakozik a szerelem ellen? A végkifejlet felé haladunk, sűrűsödnek a kapcsolati lázgörbe ugrálásai. Élesednek a jelenetek. A végső tragédia oka, hogy Zoltán öntudatlanul, spontán a Dénes-Dorogi kettőshöz csatlakozva átkozza el házinénijeit, akik felbontották a lány odavitt levelét. A két vén mocskos zsidó kurva – kiabálja. Aztán megismétli, külön hangsúllyal kiemelve a mocskos és a zsidó szavakat.

Ez a történet vége. Botladozó élet jön ez után. Az anya fogalmazza meg a lánya jövőjét. Gergely Ágnes jövője – egy esztelen, gyors és csakazértis bosszúházasság után – az írás. Neked egyetlen szerelmed van, az írás. Kifoszthattak bennünket, a tehetségedet nem vehetik el. Dolgozz. Író leszel, majd én megmutatom. A többi folyóiratoldal, kötetek, katalóguscédulák őrzik. Nem kevés. A kötet fülszövege szerint a könyv a szerelemről szól. Arról is. De még inkább a falról. A nemlétező, mégis járhatatlan falról. Gergely Ágnes még mindig Papp Zoltán kezét fogja a falon át.

A memoár egységes narratívát mond el, elemei ismertek, szinte minden Gergely Ágnes-mű erről szól. Kihagyásos, balladisztikus epizódok után ismétlődő összegzés. Költői próza, sűrítés, jelképesesség, zseniális készséggel végig fenntartva az egykori naivitás, reménykedés és hit légkörét. A magyar történelem regénye is, hűség az életanyaghoz, az egykori gondolatokhoz. A tapasztalatot szégyellnünk kell, mert az nem más, mint a kitörölhetetlen veszélyérzet. *A veszélyérzet adomány* – írta *Triptichon* című versében Gergely Ágnes. Nem, nem adomány. Eredmény. *A megéltek eredménye. Minden rossz megőrzi magát, mert újraépül. (Európa)*

SZÉCHENYI ÁGNES

Sikeranya

KISS NOÉMI: IKERANYA

A szépirodalmi kiadványok manapság tudatosan felépített, különféle csatornákon működésbe hozott marketingje különös elvárásokat épít az olvasóban, hiszen a mintázatok elsősorban a kereskedelemből és a tömegmédiából ismertek – a hatalmas hamburger a valóságban éppen csak tenyérynyi, az ajánlóban elhangzó velős mondatokból pedig egy darabbal sincs több a teljes filmben. Különös az is, hogy a Gérard Genette által szinte mániákus aprólékossággal leltárba vett paratextusokat nem győzzük bővíteni a web 2.0 hétköznapivá vált gyakorlata óta: a könyvtrailererek, a blogok, a közösségi oldalak sokasága kíséri a kötetek születését és olvasását, illetve azok előkészítését, amelyektől nehéz eltekinteni: szinte teljesen elmarad a könyvesbolti kínálat böngészése a valamiféle határozott akarat előzetes kialakulásával. Ez a jól előkészített vágyakozás működött az *Ikeranya* esetében is, ugyanis a kötet egyes részletei a bezzeganya.postr.hu webcímen elérhető blogján 2011 őszétől hozzáférhetőek voltak s előremutattak a kötet megjelenésére. (Az *Irodalmi*